

Szociokulturális változásainkról

Benes László: *A fenevad zsoldja*. Gemma Könyvek 39.,
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007

Nem tudhatom, mi tarthatta vissza az 1951-ben született Benes Lászlót attól, hogy már korábban is publikáljon, elszántsága azonban, hogy most kiáll a nagyközönség elé, méghozzá az elsőkötetesek sorozatában, és a továbbiakban részt vesz az irodalmi életben – habár indítékai előttem szövegének olvastán mindvégig homályban maradtak –, mindenképpen méltányolandó.

Pályakezdő írók esetében alapvető kérdés, mekkora bátorsággal mernek járatlan utakat keresni, alkotói kockázatot vállalni, s mennyire kívánnak alkalmazkodni az elfogadottabb értékrendekhez, mennyire szeretnének belesimulni az irodalmi kánonba. Ilyenkor vetődik fel az is, hogy milyen érték-kritériumok mentén helyezhető el a szöveg.

Nem ad azonban választ a könyv ezekre a kérdésekre, mert a szerző sokkal alapvetőbb gondokkal küszködik, például azzal, hogy adekvát módon ki tudja-e egyáltalán alakítani a saját nyelvezetét, továbbá, hogy a cselekménye eléggé eredeti-e. Közben gyakran téveszti a megfelelő kifejezést: egy helyen a papot tiszteletesnek nevezi, ahogyan a református lelkészeket szokás. Zavarba ejtő ezek után, hogy a tiszteletes Rómából kap pénzadományt. Csak jóval később kezdünk gyanakodni, hogy a tiszteletes minden bizonnyal szótévesztés, és a *tiszteledő úr* helyett áll. Az Epilógusban pedig azt olvassuk: „Szerényen húzta meg magát kies hónapos szobájában, amely egy kétes hírű kültelki házban volt, ahol vele hasonszőrű emigránsok laktak.” Hogyhogy kies egy kétes hírű negyedben található hónapos szoba? Miért kell a kies szónak ezt az igen ritkán használatos jelentését alkalmazni, amely ebben az esetben félreérthető? Nem *kietlen* netán? – csak erősödik bennünk a gyanú, hogy a szerző megint szót tévesztett.

Valami egészen furcsa és következtelen stíluskeveredés jön létre a szövegben: Józsi bá, a halász izes népnyelven, tájszólásban beszél, még a középzárt e-t is jelöli a szöveg. „De hát nem azé’ vótam halász már pöndőjös korom úta, hogy nē tudnám, hun harap a hal még ilyenkó’ is.”

Másutt fennkölt magasságokba emelkedik a próza, s ilyenkor végletesen patetikus képzavarral találkozunk: „A rakparti hársfák hétrét görnyedve nyögtek a szállókések korbácsütései alatt.” A következő mondat is jellemző,

ennyi sablont már régen olvastam egyetlen mondatba sűrítve: „Hatalmas fa árnyékában matuzsálem üldögélt, görbebotra támasztva vékony, csupa ér kezét.” De folytathatnám a közhelyek sorát: „A hold hatalmas, foltos képe kíváncsian bele-belekukkantott az olajos víztükörbe.” Ne gondolja azonban senki, hogy nagyítóval kerestem a véletlenül félrecsúszott mondatokat. Ebben a szövegben a halétel „aranyló lé”, a vizet „vén folyónak” nevezi, a gyilkolástól sem megrettenő maffiózók „a háború legveszettebb kutyái”. A főhős szerelme „visszavonultan élt könyvei, virágai között”, a hangja „gyöngéd”, „apró gyöngyfogai” vannak, szeretkezés közben pedig „testük kígyókként egybefonódva tekergett, vonaglott az egy életen át várt nászéjszaka üdvös homályában”. S amikor azt olvassuk, hogy „szemük elé bíbor köd ereszkedett”, már biztosak vagyunk benne, a mi agyunkra is köd száll, csak mi nem „sodródunk fel” „örvénytörő kavargással” „valami más dimenziójú magasságba”.

A narrátor hangja olykor hivataloskodó: az egyik vendéglő „megőrizte vezető szerepét a helységben”, másutt kimódoltan választékos: „alant”, „abbéli”, „gondolkodol”, „úszóöv”, gyakran pedig a szöveggörnyezetbe nem illően parlagi: kigúvadt szem, járgány, zabál. Úgyhogy végig nem derül ki: a változatosságra és választékosságra törekvő, mindenáron szinonimát kereső írói kényszer hozta létre a könyvre jellemző kiegyensúlyozatlan keveréknyelvet, s a lektor elmulasztotta kigyomláni a stílusterést okozó kifejezéseket, vagy éppen ellenkezőleg: a túlzott lektorálás igyekezete eredményezte a szöveg stíláriis egyenetlenségeit.

A könyvnek még a szerkezete dicsérhető leginkább. Távolról indít, prologussal, s itt még nem derül ki, ki beszél, vajon a narrátor életre szóló traumatikus élménye-e a vízi hulla látványa, vagy a főhősé. Majd három fejezet következik, mindegyik élén egy-egy bibliai idézet (valószínűleg azért, mert a történet indításakor papgyilkosság történik), a regény pedig epilógussal zárul.

A történet helyszíne Révmonostor, amelynek papját véletlenül gyilkolják meg. A maffiózók tudomására jut, hogy sok pénzt kapott külföldről a templom felújítására, s hogy néhány napra elmegy otthonról, de vesztére váratlanul hazatér. A pénzről tudomást szerez barátjától, Feritől, a paplak kerítésétől Berényi Zoli is, aki úgyszintén rablási szándékkal indul el, de amint odaér, meglátja az üres kézzel távozó gyilkosokat. Bár semmit sem követett el, furdalja a lelkiismeret, s attól retteg, őt vádolják majd a gyilkossággal, hiszen a közelben tartózkodott. Ezért úgy dönt, egy csapásra megjavul: felhagy notórius alkoholista életmódjával, és a rendes emberek útjára tér. Végül ismerőse, a hirtelen meggazdagodott étterem-tulajdonos elmondja neki, hogy valójában ő adta a fülest a maffiózóknak, mivel sok védelmi pénzzel tartozik nekik. Mivel nem találták meg a pénzt, biztosan végeznek majd vele is, s arra

kéri Zolit, legyen szemtanú. Zoli egy padlóba süllyesztett rejtekhelyről végig is nézi a véres eseményeket, de őt is észreveszik, üldözőbe veszik, mégis megmenekül: mindent hátrahagyva sikerül átszöknie a határon. Életben marad, de elveszíti sorsa megváltozásának reményét.

Mindennek háttérben pedig ott vannak az események irányítói, a hihetetlen módon meggazdagodó hadigazdálkodók és maffiózók, valamint a korrupt nyomozók és rendőrök, akik le akarják zárni a papgyilkosság ügyét, akár annak árán is, hogy ártatlanokat juttatnak börtönbe. A „társadalmi háttér” a tönkrement bankok és bagatell összegért ingatlant áruló ügynökségek sokaságának, a hiperinflációnak, a határ menti csempészésből élők hadának említése jelenti, és megjelennek a regényben a katonai behívót megtagadó fiatalemberek és a mozgósítás ellen tiltakozók is.

A történet lineárisan haladó, egyre kalandosabbá váló elemei pedig még valamire hangsúlyosan felhívják a figyelmet. Arra ugyanis, hogy jelentősen megváltoztak az utóbbi években szociokulturális körülményeink. A tévéműsorokból nap mint nap felénk áradó krimisorozatok – úgy tűnik – még azokban is nyomot hagynak, akikről a tudatosság nagyobb fokát feltételeznénk. A történet elemei között felfedezzük a bűnügyi szappanoperák megoldásait: a papot például Brazíliából hozott fúvócsővel ölik meg, amelynek szintetikus méregbe mártott nyila azonnal leállítja a szívműködést. A könyv végére kiderül az is, a rejtekhelyről holtnak látott étterem-tulajdonos mégiscsak életben marad, rokkantan ugyan, de folytatja korábbi életmódját. A könyv elején felbukkanó vízi hulla leírása, majd az autós üldözési jelent is a felpörgetett, krimiszerű jeleneteket idézi. De még a valós háttér ábrázolása sem kap több szerepet a regényben, mint akármely amerikai bűnügyi történetben, amelynek helyszíne az utóbbi időben egyre gyakrabban a volt jugoszláv térség. A könyv fűlszövege említi, de még az emlékezetből sem kopott ki, hogy valóban történt egy papgyilkosság egy Tisza menti községben, a regény referenciális vonatkozásai nem halványodtak el mára teljesen. A szövegen azonban ez sem segít: stiláris szövegformálásának bizonytalanságai hiteltelenítik tartalmi és szerkezeti elemeit is. A szöveg ugyanis csak közöl, hiányzik belőle mind a dinamika, mind a feszültség. Az egyik párbeszéd során mintegy mellékesen mondja el az egyik szereplő az utóbbi tíz év eseményeit. Mivel nincsenek megfelelő nyelvi eszközei hozzá, híján van az ábrázolásnak és miliőteremtésnek, a jellemábrázolás lehetősége pedig fel sem merül. Zoli nagy átalakulása, „megjavulása” is csak a kijelentések szintjén valósul meg.

A regénynek végül egyetlen erénye a cselekmény elvarratlansága marad: nem tudjuk meg az epilógusból sem, mi lesz a főhős sorsa, ám kilátástalansága folytán éppen ebben nyeri el valóságnak tűnő, megélt emberi dimenzióit.